

ца знешнімі аспектамі мастацкай індывідуальнасці аўтара, знаходзяць сваё адлюстраванне не толькі ў тэкстах мастацкай літаратуры, але і ў яго лістах.

ЛІТАРАТУРА

1. Верас, З. Выбраныя творы / З. Верас; уклад., прадм., камент. Г. Запартыка. – Мінск: Беларуская навука, 2015. – 572 с.
2. Теория и методика ономастических исследований / А. В. Суперанская [и др.]. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007 – 256 с.

Тычко Г. К. (Мінск, Беларусь)

ТВОРЧАСЦЬ МАКСІМА ТАНКА Ў КАНТЭКСЦЕ БЕЛАРУСКАЙ ПАЗЭІІ ДРУГОЙ ПАЛОВЫ 50–80-Х ГАДОЎ ХХ СТАГОДДЗЯ

Пасля ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР у верасні 1939 года Максім Танк павінен быў шукаць новыя тэмы і матывы для сваёй творчасці. У давераснёўскі перыяд у паэта выпрацавалася крытычнае стаўленне да тагачаснай беларускай савецкай літаратуры. «У ацэнцы літаратурных твораў у нас існуюць дзве меры: адна – беларуская, другая – еўрапейская. Паводле першай – усе выдатныя, усе класікі. Паводле другой... Другой пакуль што няма каго і мераць», – іранічна пісаў ён у 1936 годзе ў сваім дзёніку [3, с. 244]. Зараз Танк сам стаў савецкім паэтам, з усімі палітычнымі, светапогляднымі і сацыяльнымі наступствамі, якія з гэтага вынікалі. Другая сусветная вайна, якая неўзабаве прыйшла на тэрыторыю Беларусі, дыктавала сваю тэматыку, патрабавала традыцыйнай для Танка патрыятычнай паэзіі змагання. Гэтыя матывы і ўвасобіліся ў паэме «Янук Сяліба» (1943) і зборніках Танка часоў вайны з красамоўнымі назвамі «Вастрыце зброю» і «Праз вогненны небасхіл» (1945).

Станоўчыя змены ў грамадска-палітычным жыцці другой паловы 1950-х гадоў, якія наступілі пасля ХХ з'езду КПСС і выкрыцця культуры асобы, невыпадкова называюць часам адлігі. Нясмелы подых вясны адчувае ўся тагачасная творчая інтэлігенцыя, у тым ліку і Максім Танк, які акураг у гэты перыяд (з 1948 па 1966 год) становіцца галоўным рэдактарам «Польмя» – самага аўтарытэтнага тагачаснага літаратурнага часопіса Беларусі. Менавіта на старонках гэтага выдання і распачынаецца духоўна-творчае абнаўленне беларускай паэзіі. Тэндэнцыя крытычнага пераасэнсавання рэчаіснасці, канцэптуальнага перагляду ранейшых светапоглядных устаноў у тым ліку і на ўласную творчасць набірае моц, таму паэзія грамадзянскага гучання вызначае змест і скіраванасць беларускага літаратурнага працэсу. Узнікае нават новы жанравы тып вершаў, у якіх арганічна спалучаюцца выкрывальна-сатырычныя ноты і страшны ўнутраны маналог непрыяцельскажонай, хлуслівай рэчаіснасці. Гэта яе слаўтыя непрымірыма з'едлівыя «Прыстасаванцы», «Трэснула-грукнула...» Г. Панчанкі, так і вершы самога Максіма Танка: «Дачнікі», «З хронікі», «Заява ў гарсавету» і інш.

І трэба ж было гэтак здарыцца: летам / У парк заблудзіўся адкуль гарсавета <...> / І ўбачыў сваім мнагавопытным вокам, / Што справы культурны стаяць невысока: / Нідзе не прыбыты да дрэваў таблічкі, / Ці гэта – сад вай гаруша, ці дзічка, / Ці гэта – бяроза, ці хвоя бароў, / І колькі на дрэве сукоў і лістоў, / Заўважыў яшчэ, што няма ўказанняў / Як трэба прагульвацца тут грамадзянам, / Дзе можна прысесці, а дзе пахадзіць, / Дзе можна смяяцца, а дзе – гаварыць» [2, с. 31].

Па-сутнасці, гэты тэкст – з'едлівае выкрыццё ўсё той жа таталітарнай сістэмы, з яе заўсёднай скіраванасцю на строгуую рэгламентацыю і бюракратызм, але танальнасць верша дабрадушна-спакойная. Твор выяўляе адну з характэрных рыс Максіма Танка як паэта і як чалавека: яго заўсёднае пачуццё гумару і ўраўнаважаную немітуслівасць, характэрную для беларускага менталітэту.

У пераломныя гады паэты досыць часта імкнуцца выказацца ў форме маналогу, так бы мовіць, паспавядацца перад сваім чытачом, а часам і перад сваім сумленнем. Звычайна гэта праграмныя вершы, у якіх творца спрабуе вызначыць сутнасць і прызначэнне мастацтва, сваю ролю ў грамадскім жыцці. У гэтым рэчышчы ствараюцца вершы «Паэзія» П. Броўкі, «Перш непакоіўся...» і «Паэзія» Максіма Танка, дзе ён сцвярджае, што для яго паэтычная творчасць «кроў, што пульсуе па жылах», без чаго «як без маці / Або без радзімы, / Ні нараджацца, ні жыць / На зямлі немагчыма» [2, с. 61].

Аднак побач з гэтай рамантычнай узнёсласцю ў тагачаснай беларускай паэзіі выразна актывізуецца гуманістычны пачатак, псіхалагічная пранікнёнасць і набліжанасць да звычайнага жывога чалавека. Невыпадкова, напісаныя на гэтай хвалі зборнікі П. Броўкі «Пахне чаб» (1959) і «А дні ідуць» (1961), сталі вяршыняй яго паэтычнага даробку. На высокі філасофскі ўзровень асэнсавання праблем чалавека і сусвету ўзнялася ў 1960-я гады паэзія А. Куляшова: «Я – трэці свет, я кропелька малая / Тых светаў дзех – звычайны чалавек, / Што неба і зямлю ў сабе змяшчае / І ў свет адзін злучае іх чалавек» [1], – сцвярджаў паэт у сваёй «Новай кнізе» (1964). Адметнай з'явай сталі і куляшоўскі цыкл вершаў «Маналог» (1964–1965), прысвечаны памяці Юлія Таўбіна і Змітрака Астапенкі, паэтаў, колішніх сяброў Куляшова, рэпрэсаваных у час вайны і асобы.

Тэма рэпрэсій у тагачаснай беларускай паэзіі – забароненая тэма. Напрыканцы 1950-х – пачатку 1960-х гадоў вяртаюцца са ссылак на радзіму бязвінна рэпрэсаваныя творцы, тыя, хто пачынаў свой шлях у 1920–1930-я гады. Большасць з іх актыўна ўключылася ў літаратурны працэс. У 1961 годзе выходзіць новая кніга паэзіі У. Дубоўкі «Палеская рапсодыя», напоўненая ўражаннямі ад сустрэчы з родным краем. У гэтыя ж гады плённа працуюць на паэтычнай ніве і іншыя пакутнікі сталінскага рэжыму: С. Грахоўскі, А. Звонак, С. Дзяргай, М. Хведаровіч, С. Шушкевіч. Аднак ніхто з іх не мае магчымасці напісаць пра тое, што перажыў, пра пералед творчай інтэлігенцыі, пра вынішчэнне беларускага сялянства. Уключаючы і няскораную духоўна Ларысу Геніюш, якая вымушана выжываць у правінцыйнай зельвенскай адзіноце. Толькі дзякуючы падтрымцы Максіма Танка ў 1967 годзе выходзіць зборнік яе паэзіі «Невадам з Нёмана», а пазней – у 1982 годзе, з вялікімі цэнзарскімі праўкамі і купюрамі, – другая яе паэтычная кніга «На чабары настоена».

Першы пасляваенны зборнік Максіма Танка «Каб ведалі» (1948) стаў адным з лепшых у беларускай паэзіі пасляваеннага дзесяцігоддзя і быў адзначаны Дзяржаўнай прэміяй СССР. Аднак новыя далягяды для беларускай паэзіі адкрыла яго паэтычная кніга «След бліскавіцы» (1957). Менавіта яна засведчыла глыбіню асэнсавання Максімам Танкам праблем і бедаў сучаснай цывілізацыі, яго здольнасць спачуваць чалавеку, адчуваць яго боль, нават, калі гэты чалавек знаходзіцца па той бок барыкад. «З нержавеючага сплаву гэты быў жэтон адліты, / Нумар сем мільёнаў трыста сорок пяць. / Я знайшоў яго на полі, дзе шуміць, красуе жыта, / Дзе варожыя салдаты сном бясслаўным спяць. / Я яго з пяску ачысіў. Кім ты быў, забіты вораг? / Я хацеў бы знак твой родным адаслаць, / Ды не знаю, як завешае, дзе сям'я і дзе твой горад, / Нумар сем мільёнаў трыста сорок пяць» [2, с. 53].

У 60-я – 80-я гады ХХ стагоддзя светапогляднае крэда беларускай паэзіі так ці інакш вызначаюць гуманістычныя матывы і трывога за лёс і будучыню народа. Гэта бачна па творах П. Панчанкі (зборнікі «Пры святле маланак», 1966; «Маўклівая малітва», інш.). Пазбаўленыя магчымасці закранаць актуальныя сацыяльна-палітычныя праблемы сучаснасці, паэты звярталіся да ўслаўлення гуманістычных каштоўнасцяў і агульначалавечых ідэалаў. У свой час Умберта Эка пісаў, што «ў эпоху, калі масавыя камунікацыйныя аказваюцца інструментам улады, якая ажыццяўляе сацыяльны кантроль пасродкам планавання паведамленняў, там, дзе немагчыма памяняць

спосабы адпраўкі або форму паведамленняў, заўсёды застаецца магчымасць змяніць – гэтым партызанскім спосабам – абставіны, у якіх адрасаты выбіраюць уласныя коды прачытання» [5, с. 415]. Свае коды прачытання былі і ў беларускіх чытачоў. Можна прыгадаць у гэтай сувязі славуты верш У. Караткевіча «Зяць варыць піва», які ўспрымалі як аллюзію на часовую дэмакратызацыю савецкага грамадства. У. Караткевіч належаў да пакалення так званых «шасцідзясятнікаў»: Р. Бардулін, Г. Бураўкін, А. Вярцінскі, Н. Гілевіч, В. Зуёнак, К. Цвірка, Я. Сіпакоў і інш., якіх аб'яднала пэўная сістэма светабачання, сфарміраваная грамадскімі абставінамі перамен, той самай «адлігай», што выпала на час іх грамадзянскага сталення.

Максім Танк, як і Пімен Панчанка, належаў да старэйшага пакалення і выбіраў іншыя шляхі сумоўя з чытачом. Так, П. Панчанка ў сваіх кнігах, нібы падсвядома рыхтуючыся да славутай «Паэмы сораму і гневу» (1989) з вялікай занепакоенасцю гаворыць пра спусташэнне прыроды і звязаную з гэтым дэградацыю чалавечай душы. Для Танка свет прыроды, судакрананне з першавытокамі, вяртанне да роднага вярчанскага краю з з'яўляецца вечнай непрамінаючай асноватворнай сутнасцю быцця. Гэта засведчыла яго кніга паэзіі «Хай будзе святло» (1972). Канкрэтна-рэчывая, зямная тэматыка, якая сведчыць пра неўміручасць чаалвечага духу і неўміручасць паэзіі гучыць у танкаўскіх вершах «Мышце бабкі Ульяны», «Арчун і чарышчы», «Хоць раз у год», «Рукі маці»: «Іх цалавала зямля / Сваімі пясчанымі вуснамі / І каласамі; / Неба спякотай, вятрамі, дажджамі / Іх цалавала» [4].

Паэтыка верлібра, якую з цягам гадоў усё больш актыўна выкарыстоўвае Максім Танк, значна пашырае жанрава-выяўленчыя далягалы беларускай паэзіі. Гэта выразна засведчыў яго зборнік «Прайсці праз вернасць» (1979). У прыватнасці, вершы: «Трэска з дому Шэкспіра», «Марк Шагал», «Начная варт» і інш. Танкаўскае імкненне да творчага эксперыменту пераняло і новае паэтычнае пакаленне, якое ўступіла ў літаратуру напрыканцы 1960-х і ў 1970-я гады: А. Гаранаў, Я. Янішчыц, У. Някляёў, Н. Маціцян, Р. Баравікова, В. Коўтун, С. Законнікаў, К. Камейша і інш. Яўгенія Янішчыц – «ластаўка Палесся», ці, як характарызуваў яе Д. Бугаёў, «летуценніца на скразнях эпохі» – адлюстроўвала трагедыю душы з'яўляеца чалавека. На высокі светапоглядны ўзровень філасофскага асэнсавання рэчаіснасці ўзняла беларускую паэзію наватарская творчасць А. Разанова. Яго паэтычныя зборнікі «Каардынаты быцця» (1976), «Шлях-360» (1981) ўзбагацілі багаццямі беларускую паэзію эксперыментальнай паэтыкай і новымі жанравымі формамі (версэты, квантэмы, вершаказы, пункціры).

Такім чынам, беларуская паэзія другой паловы 1950-х – 1980-х гадоў у пэўнай ступені і дзякуючы творчай індывідуальнасці Максіма Танка, сцвярджала ў сваіх лепшых творах гуманістычныя ідэалы, актыўна шукала новыя выяўленчыя сродкі і найбольш эфектыўныя шляхі сумоўя з чытачом.

ЛІТАРАТУРА

1. Куляшоў А. Няёсны – акіян, я знаў даўно... [Электронны рэсурс] / А. Куляшоў // Беларуская паэтыка. Беларуская электронная бібліятэка. – Рэжым доступу: http://knihi.com/Arkadz_Kulasou/liabi_susnui_kijan_ja_znau_davno.html. – Дата доступу: 15.09.2018.
2. Танк, М. Збор твораў : у 4 т. / М. Танк. – Мінск : Беларусь, 1966–1967. – Т. 3 : След бліскавіцы. Мой хлеб надзённы. Глыток вады. – 1967. – 600 с.
3. Танк, М. Збор твораў : у 4 т. / М. Танк. – Мінск : Беларусь, 1966–1967. – Т. 4 : Вершы, дзённікі, пераклады. – Мінск : Беларусь, 1967. – 699 с.
4. Танк, М. Рукі маці [Электронны рэсурс] / М. Танк // Паэтычная старонка Максіма Танка. – Рэжым доступу: <http://maksimtank.ru/vershy/ruki-matsi>. – Дата доступу: 15.09.2018.
5. Эко, У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко. – СПб. : ТОО ТК «Петрополис», 1998. – 415 с.